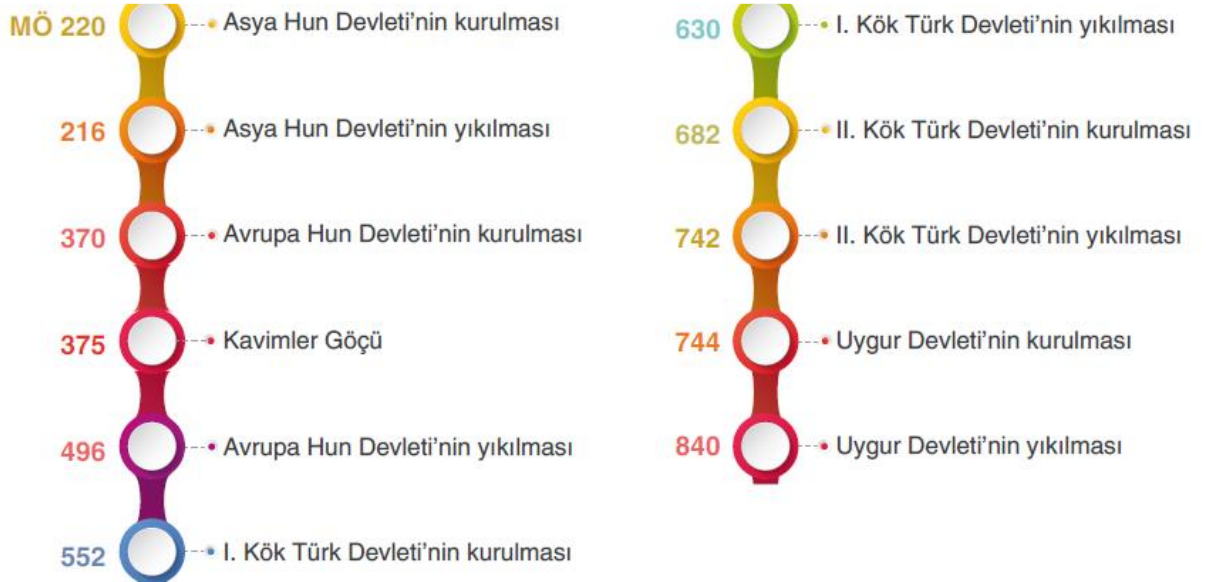

TYT - 9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası 1.Bölüm : Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

Dünya tarihine yön veren belli başlı milletlerden biri olan Türkler başka toplumlarla karşılaştırıldığında onlardan çok daha önce millet ve devlet olma fikrine sahip olmuşlardır. Bu fikirlerin etkisiyle de tarihin en eski dönemlerinden itibaren devlet olarak nitelendirilebilecek siyasi teşekküller meydana getirmiş ve millî varlıklarını koruyabilmişlerdir. Türkler ilk devletlerini tarih sahnesine çıktıkları yer olan Orta Asya'da kurduktan sonra egemenlik sahalarını dört bir yana doğru genişletmişlerdir (Harita 4.2).

Harita 4.1: İlk Türk Devletleri

1. Türk Adının Anlamı

Türk dili ve Türk tarihi üzerine araştırma yapan bilim insanlarının elde ettikleri bilgilere göre Türk adı ilk olarak Çin kaynaklarında geçmiştir. Altay Dağlarını miğfere benzeten Çinliler, bu dağların eteklerinde oturan ve demircilikle uğraşan kavme de miğfer anlamına gelen "Türk" adını vermişlerdir. Türk sözcüğü, VIII. yüzyılda dikilen Orhun Kitabelerindeki "Türk budun", "Türk kağan", "Türk töresi", "Türk adı" gibi ifadelerde bir millet adı olarak kullanılmıştır.

Uygurlar zamanına ait belgelerde Türk sözü güç, kuvvet ve olgunluk anlamlarına gelmektedir. Uygurlar olgunlaşmış gençleri "Türk yiğit" veya "Türk kızlar" gibi ifadelerle anlatmışlardır. Kaşgarlı Mahmut da Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde "Türk" sözünün olgunluk çağı anlamına geldiğini belirtmiştir.

XIX. yüzyılda Danimarkalı bilgin Wambery (Vamberi), Türk kelimesinin "türemek" fiilinden geldiğini ileri sürmüştür. Wambery'e göre nasıl ki "yürümek"ten "yürük" veya "yörük" sözcükleri türetilmişse "türemek"ten de "Türük" sözcüğü türetilmiş ve bu sözcük zaman içinde Türk şekline dönüşmüştür.

Türk adının anlamını açıklamaya çalışanlardan biri de ilk Türk sosyoloğu olarak kabul edilen Ziya Gökalp'tır. Gökalp, Türk adının "töre sahibi" anlamındaki "türelî" sözcüğünden geldiğini söylemiştir.

Türklerin yaşadığı yer anlamına gelen Türkiye ismine ise ilk olarak VI. yüzyıla ait Bizans kaynaklarında rastlanmıştır. Bu yüzyılda Türkiye adı Orta Asya için kullanılmıştır. IX ve X. yüzyıllarda Volga Nehri'nden Orta Avrupa'ya kadar uzanan topraklara Türkiye denilmiştir. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinden sonra da Türkiye adı bu topraklar için kullanılmıştır.

2. Türklerin Ana Yurdu

a. Orta Asya

Orta Asya, Asya kıtasının ortasında yer alan geniş ve yüksek platolarla kaplı bir bölgedir. Bu bölge doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Sibiryâ, güneyde ise Hindikuş ve Karanlık Dağları ile çevrilidir. Orta Asya'nın bu geniş sınırları içinde Türklerin ilk ana yurdu doğuda Altay Dağları, batıda Aral Gölü, kuzeyde ise Ural Dağları arasında kalan bölgedir.

Denizden uzak ve yüksek dağlarla çevrili olan Türklerin ilk ana yurdunda iklim çok sert idi. Karasal iklimin bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü bu bölgede sıcaklık, kışın -50°C'a kadar düşerken yazları 50°C'a kadar yükseldi. Yaz aylarında özellikle kurak yerlerde çöle dönüşen bozkırlarda yabancı otlar dışında bitki yetişmezdi.

Türklerin ana yurdunun bulunduğu Orta Asya'da binlerce yıl evvel iç denizler ve bu denizleri besleyen gür ırmaklar vardı. Bu ırmaklar kaynağını bölgenin yüksek dağlarındaki buzullardan alıyordu. Ancak zamanla buzullar ve bu buzullardan beslenen ırmaklar çekildi. Bunun sonucunda ırmakların hayat verdiği denizler ve göller birer bataklığa ve çöle dönüşürken yeşil ovalar kurudu (Görsel 4.2). Diğer yandan kuzeyden esen sert rüzgârların nemli havayı güneye taşıması Orta Asya'da iklimin daha da kuraklaşmasına yol açtı.

b. Orta Asya Kültür Bölgeleri

Arkeologların ve diğer bilim insanlarının Orta Asya'da yaptıkları araştırmalar sonucunda bu bölgede tarihi MÖ 4000'lere dayanan kültür merkezleri ortaya çıkarılmıştır (Harita 4.1).

Özellikle kurgan adı verilen mezarlarda bulunan kalıntılar sayesinde o dönem insanların yaşam tarzları, beslenmeleri, kıyafetleri, sanat anlayışları ve kullandıkları araç gereçler hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Harita 4.2: Orta Asya kültür bölgeleri

MÖ 3000 yıllarında Ceyhun Nehri'nin Aral Gölü'ne döküldüğü delta bölgesinde Kelteminer kültürü adıyla bilinen yeni bir kültür doğmuştur. Bu kültürü oluşturan insanlar avcılık ve balıkçılıkla uğraşmış ve yerleşik hayat sürmüşlerdir.

Hazar Denizi'nin kuzeydoğusu ile Ural Dağları arasında kalan Andronova bölgesinde yaşayan insanlar sığırı ve deveyi evcilleştirmişlerdi. Bu topluluk altın, bakır, tunç gibi madenlerden eşya yapmışlardır. Tarihçiler, yerleştikleri yerden dolayı Andronova kültürünü (MÖ 1700-MÖ 1200) meydana getiren insanları, Türklerin ilk ataları olarak kabul etmişlerdir.

Orta Asya kültür bölgelerinden bir diğeri Yenisey Irmağı'ndaki Tagar Adası'dır. Adada yaşayan Tagar kültürüne mensup (MÖ 700- MÖ 300) insanlar madencilikte ileri gitmişlerdir. Bu insanlar hayvan üslubunu geliştirerek tunçtan ve demirden yaptıkları eşyaları hayvan motifleriyle süslemişlerdir.

Mukan Kağan doğuda bu başarıları kazanırken amcası İstemi Yabgu batıda Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgeyi ve buradan geçen İpek Yolu'nu denetimi altına aldı. Kök Türkler, İpek Yolu mücadelesi sırasında bir başka Türk devleti olan Akhunlar ile karşı karşıya geldi. Bu mücadele sırasında İstemi Yabgu İran'daki Sasani Devleti ile anlaşarak 557 yılında Akhun Devleti'ne son verdi.

Kök Türk Hükümdarı Mukan Kağan'ın 572 yılında ölümü üzerine yerine Taspar (Ta-Po) Kağan geçti. Onun ölümünden sonra başlayan iç karışıklıklar nedeniyle Kök Türkler, 582 yılında Doğu Kök Türk Devleti ve Batı Kök Türk Devleti olmak üzere ikiye ayrıldı. Doğu Kök Türk Devleti, Kie-li Kağan'ın 630 yılında Çin'e düzenlediği bir sefer sırasında esir düşmesi üzerine bağımsızlığını kaybetti. İç ayaklanmalarla sarsılan Batı Kök Türk Devleti de 630 yılında Çin hâkimiyetine girdi.

3. II. Kök Türk (Kutluk) Devleti (682-742)

Kök Türkler, Çin hâkimiyetinde kaldıkları yıllarda millî benliklerini ve bağımsızlık duygularını kaybetmediler. Kök Türkler Kürşad ve arkadaşlarının esaretten kurtulmak amacıyla başlattığı bağımsızlık mücadelesinde başarılı olamadılar. 682 yılında ise Kutluk öncülüğünde birleşerek Çin hâkimiyetinden kurtuldular ve kutlu yurt saydıkları Ötüken'de Kök Türk Devleti'ni yeniden kurdular. Kutluk kendisini kağan ilan ederek "devleti derleyip toparlayan" anlamına gelen ilteriş unvanını aldı. Bağımsızlığın kazanılmasında önemli rol oynayan Tonyukuk'u ise vezir olarak tayin etti.

Kutluk Kağan, devletini güçlendirmek için Çin üzerine 46 sefer düzenledi. Oğuzları, Kırgızları ve Türgişleri hâkimiyeti altına alarak Kök Türk Devleti'ni eski gücüne kavuşturdu. Onun 692 yılında ölümünden sonra yerine, kardeşi Kapgan Kağan geçti.

Kutluk Kağan gibi Kapgan Kağan da Çin'i baskı altında tutma siyasetini sürdürdü. Çin'de dağınık hâlde yaşayan Türk boylarını Kök Türk çatısı altında toplamak isteyen Kapgan Kağan bu amaçla Çinliler üzerine seferler düzenledi. İşgal altındaki Kök Türk topraklarını yeniden ülkesine katarak Türk siyasi birliğini yeniden sağladı.

Kapgan Kağan 716 yılında ölünce Kök Türklerin başına oğlu İnal Kağan geçti. İnal Kağan devlet yönetiminde başarılı olamadı. Bunun üzerine Kutluk Kağan'ın oğlu Kül Tigin tarafından tahttan indirildi. Kül Tigin, ağabeyi Bilge'yi kağan yaparken kendisi de ordu komutanlığı görevini üstlendi.

Bilge Kağan ilk iş olarak ülkesinde çıkan iç ayaklanmaları bastırdı. Daha sonra da Çin üzerine düzenlediği seferlerle güçlenip devlet otoritesini sağlamlaştırdı. Kök Türk Devleti Bilge Kağan'ın 734 yılında ölümünden sonra başlayan taht kavgaları nedeniyle iç karışıklıklar içine düştü. 742 yılında da Karluklar, Uygurlar ve Basmillerin ortak saldırısı sonucunda dağılarak bağımsızlığını kaybetti.

4. Uygur Devleti (744-840)

Kök Türk Devleti'ne bağlı olarak yaşayan Uygurlar, 744 yılında Karluklar ve Basmillerle birleşerek bu devletin yönetimini ele geçirdiler. Daha sonra Ötüken merkez olmak üzere Uygur Devleti'ni kurdular. Kutluk Bilge Kül Kağan, bir süre sonra devletin merkezini Orhun Irmağı kıyısındaki Ordu Balık'a (Karabalgasun) taşıdı. Kutluk Bilge Kül Kağan ülkesinin sınırlarını

genişleterek Uygurları güçlü bir devlet hâline getirdi (Harita 4.5). Onun 747 yılında ölümü üzerine devletin başına Moyen-Çur Kağan geçti.

Harita 4.5: Uygur Devleti

Moyen-Çur Kağan'ın tahta çıkışından bir süre sonra Çinliler, 751 yılında Müslüman Araplara karşı yaptıkları Talas Savaşı'nda yenilerek Doğu Türkistan'dan çekilmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Moyen-Çur Kağan verimli bir bölge olan tarım havzasını ele geçirerek Uygurlara en parlak dönemini yaşattı.

Moyen-Çur Kağan 759 yılında ölünce yerine oğlu Böğü Kağan geçti. Böğü Kağan, Çin'de başlayan isyanlara karşı, Çin imparatoruna yardım etmek üzere çıktığı sefer sırasında bir süre Çin'in başkentinde kaldı. Bu sırada Çinlilere özgü bir din olan Manihaizmden etkilendi. Ülkesine döndükten sonra da Manihaizmi resmî din hâline getirdi.

Manihaizm et yemeyi ve savaşmayı yasaklayan bir dindi. Bu nedenle Manihaizmi kabul eden Uygurlar, zaman içinde savaşçılık özelliklerini kaybettiler. Göçebe yaşamı ve hayvancılığı bırakarak tarıma ve ticarete yöneldiler. Böylece geniş ölçüde yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu oldular.

Uygurlar Böğü Kağan'dan sonraki hükümdarlar döneminde, karşılaştıkları kıtlık ve salgın hastalıklar nedeniyle zayıfladılar. Onların bu durumundan yararlanan Kırğızlar, 840 yılında Uygur topraklarına girerek başkent Ordu Balık'ı işgal ettiler. Bundan sonra Uygurlar, Çin'in kuzeyindeki Kansu bölgesi ile batıdaki Turfan ve Beş Balık'a gelerek buralarda Kansu ve Doğu Türkistan Uygur Devletlerini kurdular.

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Moğolların hâkimiyetine giren Uygurlar Moğol Devleti üzerinde etkili oldular. Uygurca'yı Moğol Devleti'nin resmî yazı dili hâline getirerek öğretmenlik, yöneticilik, danışmanlık, memurluk gibi görevler üstlendiler. Böylece Moğolların kültürel bakımdan Türkleşmesinde önemli bir rol oynadılar.

9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

- 4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası**
3.Bölüm : İlk Türk Devletlerinde Güç ve Yönetim Yapısı

1. Gücün Meşruiyet Kaynağı

Asya Hun Devleti'nden başlayarak İç Asya'da kurulan Türk devletlerinde hâkimiyetin kaynağı ilahi bir güç olan Gök Tengri'ye dayanıyordu. Bu anlayışa göre en yüce varlık ve tek yaratıcı olarak kabul edilen Gök Tengri yeryüzünü doğrudan kendisi değil, Türk kağanı eliyle yönetiyordu. Kağan hükmetme ayrıcalığını Gök Tengri'nin kendisine başışladığı devleti idare etme yetkisinden alıyordu. Halkı da onun doğaüstü güçlerle ve yeteneklerle donatılmış olduğuna inanıyordu.

İlk Türk devletlerinde kağanlara Gök Tengri tarafından verildiğine inanılan yönetme yetkisine kut denirdi. Kut sahibi olan hükümdar Tengri'den aldığı iktidar gücüyle ülke içinde meşruiyetini sağlamlaştırır, dağınık boyları idaresi altında birleştirir ve sınırlarını genişletirdi. Bilge Kağan, Orhun Kitabelerinde bu durumu "Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar bütün milletleri kendime tabi kıldım ve hepsini düzene soktum." sözleriyle ifade etmişti. Onun bu sözleri kut sahibi olduğu kabul edilen Türk kağanının yalnız kendi milletini değil bütün insanlığı yönetme yetkisine sahip olduğunu göstermekteydi. Asya Hun Devleti hükümdarlarının sonsuz genişlik, yücelik ve ululuk anlamlarına gelen "tanhu" veya "şanyü" unvanlarını kullanmaları da bunun kanıtıydı.

Türk kağanına yönetme yetkisinin Gök Tengri tarafından başışlandığı anlayışı Kök Türk ve Uygur Devletleri Dönemi'nde de devam etti. Orhun Kitabelerinde geçen "Tengri kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş." sözünden de anlaşılacağı üzere kağanın düşmanına üstünlük kurması, girdiği mücadelelerden zaferle çıkması Gök Tengri'nin yardımıyla oluyordu. Aynı kitabelerde geçen "Yukarıda Türk Tengrisi; Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış." ve "Tengri lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş." sözleri de bu durumu destekliyordu.

İlk Türk devletlerinde Gök Tengri tarafından görevlendirildiği kabul edilmekle birlikte kağanın tanrısal bir güce sahip olduğu düşünülmezdi. Bu nedenle kağan kendini, gücü ve yetkiyi başışlayan Gök Tengri'ye karşı sorumlu sayarlardı. Kut veren Tengri'nin bunu geri alabileceğini de bilerek hata yapmamaya özen gösterirdi. Aynı anlayışla toprakları üzerinde yaşayan insanları Tengri'nin kendisine kutsal bir emaneti olarak görür ve onları Türk töresine uygun şekilde yöneterek rahat ettirmeye çalışırdı. Bu sorumlulukları yerine getiremeyen kağanlar ise yönetme yetkisini kaybederdi. Örneğin II. Kök Türk Devleti hükümdarlarından İnal Kağan devlet yönetiminde başarısız olunca halk arasında kendisi hakkında "Kut ondan memnun kalmadı." şeklinde bir kanaat belirmişti. Bunun üzerine kağan kuzenleri Bilge ve Kül Tigin kardeşler tarafından tahttan indirilmişti.

2. Gücün Maddi Kaynakları

Devlet; milleti oluşturan insan topluluğunun egemenlik haklarını serbestçe kullanabilmesi amacıyla ülke adı verilen, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde kurduğu siyasi

teşkilattır. Bu tanıma göre devleti oluşturan temel unsurlar millet ve ülkedir. Türkler ülkeyi "ulus" veya "yurt" adıyla anmışlar, üzerinde bağımsız olarak yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları toprakları vazgeçilemez, kutsal bir varlık olarak görmüşlerdir. Bunun içindir ki üzerinde hâkimiyetlerinin simgesi olan bayraklarının dalgalandığı, yurtlarını savunmak için canlarını vermekten çekinmemişlerdir.

MÖ 209 yılında Asya Hun Devleti'nin başına geçen Mete Han kendisine gözdağı vermek isteyen Tunguzların haksız ve ağır istekleriyle karşılaştı. Tunguz hükümdarı, Mete Han'dan sınır bölgesindeki kullanılmayan bir toprak parçasını istedi. Mete'nin bazı danışmanları söz konusu toprak parçasında insanların yaşamadığını ve Hunlara uzak bir yerde bulunduğunu söyleyerek talebin kabul edilmesi yönünde görüş belirttiler. Bunun üzerine Mete Han "Devletin temeli olan toprağı biz nasıl verebiliriz?" diyerek danışmanlarını idam ettirdi. Ardından da Tunguzların üzerine yürüyerek ani bir baskınla bu kavmi yenilgiye uğrattı. Böylece topraksız bir devletin düşünlümeceğini ve toprağın terk edilemeyeceğini göstermiş oldu.

a. Toprak ve Konar-göçerlik

Türk devletlerinde "Devlet halk için vardır." anlayışı egemendi. Orhun Kitabelerinde geçen "Ölecek milleti diriltip doyurdum. Çıplak milleti giydirdim. Fakir milleti zengin, az milleti çok kıldım." sözlerinde belirtildiği gibi Türk kağanı halkın maddi ihtiyaçlarını karşılamak ve onların refahını arttırmakla görevliydi. Onun bu konudaki en önemli dayanağı ise sahip olduğu topraklardı.

Sert karasal iklimin hüküm sürdüğü İç Asya'da yaşayan Türkler başta hayvancılık olmak üzere dokumacılık, dericilik ve maden işlemeciliği gibi ekonomik faaliyetlerle uğraşıyorlardı. Hayvan sürülerini besleyebilmek için gür otlaklar arayan konar-göçer Türkler yaz mevsimini yaylak adı verilen yüksek ve serin yerlerde geçirirlerdi. Kışın ise kışlak denilen ılıman ve alçak düzlüklere inerlerdi.

Türk devletleri ekonomik kaynaklarının yanı sıra sahip oldukları ülkelerin coğrafi konumundan da yararlanmasını bildiler. İpek Yolu üzerinde bulundukları için mallarını dışarıya satma ve kendilerinde olmayan ürünlere kolayca erişme imkânını elde ettiler. Diğer yandan bu yolu kullanan tüccarlardan vergi alıp başta Çin olmak üzere komşu devletlerle kazançlı ticaret antlaşmaları yaptılar.

b. Soy Dayanışması

İlk Türk devletlerinin kurulup güçlenmesinde soy dayanışmasının önemli bir yeri vardır. Bu devletlerde toplumun en küçük birimi oğuş olarak adlandırılan aile idi. Aynı soydan gelen ailelerin birleşmesiyle uruglar, urugların bir araya gelmesiyle boylar meydana gelirdi. Bir bey tarafından yönetilen ve kendisine ait silahlı gücü olan boyların birleşmesiyle de budun oluşurdu. Milleti huzur ve barış içinde yaşatmak amacıyla kurulan siyasi teşkilata ise devlet anlamına gelen il (el) denirdi.

Türklerde siyasi teşkilatlanmanın başlangıç noktası aileydi. Devlet kurmak için harekete geçenler Gök Tengri'nin kut verdiği inanan bir aileye mensup olurlardı. Hunlarda Tu-ku, Kök Türklerde Aşina (Bozkurt) ve Uygurlarda Yağlakâr aileleri böyleydi.

Hazarların da hakan ailesinin Aşina soyundan geldiği kabul edilirdi. Bu ailelere mensup kişiler çoğu zaman bağlı oldukları urugların ve boyların da başkanlarıydı. Birleştirme ve

teşkilatlandırma yeteneğine sahip olan bu liderler otoritelerini önce akraba boylara kabul ettirirlerdi. Onları görüşme veya savaş yoluyla ikna edilen diğer boylar izlerdi. Böylece ailede başlayan teşkilatlanma süreci boyları ve giderek budunun tamamını kapsayacak şekilde genişlerdi. Kuruluş sürecinin sonunda da boyları kendi etrafında toplayan kişi, özel bir törenle tahta oturur ve çeşitli unvanlar alarak iktidarını halka duyururdu. Asya Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri buna benzer şekilde bir kağanın ortaya çıkarak Türk boylarını yönetimi altında birleştirmesiyle kurulmuştu.

Devletin kuruluşu tamamlandıktan sonra sıra idari ve askerî teşkilata gelirdi. Bu kapsamda kağan önemli görevlere kendi soyundan olanlardan başlamak üzere en yakınlarını getirirdi. Ayrıca tahta geçme mücadelesinde desteğini aldığı boy beylerini çeşitli rütbe ve derecelerle yönetim kadrosuna dâhil ederdi. Onlar da emirleri altında, kendi boylarına mensup, güvenebilecekleri insanlara yer verirdi.

c. Askerî Güç

Türk devletlerinin dayandığı temel güç kaynaklarından biri de ordu idi. Türkler; İç Asya'da ve diğer coğrafyalarda güçlü devletler kurmuş, çeşitli kavimleri yönetimleri altında toplamış ve geniş topraklara hâkim olabilmişlerse bunu her şeyden önce güçlü orduları sayesinde başatabilmişlerdi.

Tarihe "ordu-millet" olarak geçen Türkler askerliği para karşılığı yapılan bir meslek olarak görmezdi. Başka bir deyişle Türklerde halk ordu, ordu da halk durumundaydı. Bu anlayış gereği toplumda eli silah tutan herkes asker sayılır; canını, malını ve ailesini korumak üzere küçük yaşlardan itibaren bir asker gibi yetiştirilirdi. Savaş zamanında da bütün halk ordu teşkilatı içinde yerini alırdı.

Türk kağanı başkomutan olarak savaş sırasında ordusunun başında bulunurdu. Hanedan üyelerinden bazıları ve boy beyleri de orduda görevler üstlenirlerdi. Bu beylerin emri altında sayıları binlerle ifade edilen büyük birlikler bulunurdu. Bunlar savaş öncesinde ve savaşta kendilerine verilen görevleri yerine getirerek devletin devamına ve sınırların genişletilmesine önemli katkılar sağlardı.

3. Güç Paylaşımı ve Yönetim Organizasyonu

İlk Türk devletlerinde kağan kut sahibi devlet başkanı, başkomutan ve topluma liderlik eden biri olarak bütün gücü şahsında toplardı. Kağan savaşa ve barışa karar verir, devletin iç ve dış politikasını belirlerdi. Ordu ve devlet teşkilatının her kademesindeki görevlileri tayin edebilir ya da görevden alabilirdi. Bütün devlet görevlileri, askerler ve halk kağanın her biri kanun hükmünde olan emirlerine uymakla yükümlüydü. Kağan aynı zamanda yargı yetkisini de elinde bulundururdu. Buna dayanarak yüksek mahkemeye başkanlık yapar, devlete karşı işlenen suçlarla ilgili davalar başta olmak üzere büyük davalarda sanıkları yargılayarak cezalar verebilirdi.

Kağan Gök Tengri tarafından geniş yetkilerle donatılmasına ve her konuda son sözü söyleme yetkisine sahip olmasına rağmen devlet işlerinde danışmaya önem verirdi. Siyasi, hukuki, askerî, ekonomik ve toplumsal konular, kağanın başkanlık yaptığı kurultay denilen meclis toplantılarında görüşülüp karara bağlanırdı. Toy veya kengeş denilen kurultaya hatunun yanı sıra önde gelen devlet adamları ve boy beyleri katılırdı.

Asya Hun Devleti ve İç Asya'da kurulan diğer Türk devletlerinde kurultay toplantıları birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarda olmak üzere yılda üç defa yapılırdı. Dokuzuncu ayda yapılan toplantıya başta hatun olmak üzere kağanın oğulları olan tiginler, üst düzey memurlar, ordu komutanları ve bağlı boylar katılırdı. Büyük kurultayda ordu teftişinin yanı sıra insan ve hayvan sayımı yapılır, ülke sorunları görüşülüp kararlar alınır. Kurultaya katılmak devlete bağlılık ve kağanın meşruiyetini onaylamak anlamına gelirdi. Toplantıda bulunmamak ise isyan ve itaatsizlik olarak görülürdü.

Türk devletlerinde kağanın en yakın yardımcısı eşi olan hatun idi. Devlet yönetiminde söz sahibi olan hatun devlet meclislerine katılır, elçi gönderme ve kabul törenlerinde bulunurdu. Gelecekteki kağanın annesi olacağı için hatunun tanınmış bir Türk boyundan gelmesine dikkat edilirdi.

İç Asya'da hüküm süren Türk devletlerinde kağana ülke yönetiminde yardımcı olan görevliler vardı. Bunların başında aygucu veya üge unvanıyla anılan devlet danışmanları gelirdi. Ayukıya (hükûmet) başkanlık eden aygucunun emrinde her biri farklı işlerden sorumlu, buyruk adı verilen bakanlar görev yapardı.

Cihanşümül nitelik taşıyan Türk devlet anlayışında kağan yalnızca ülkesini değil, dünyanın tamamını yönetme yetkisine sahip biri olarak görülürdü. Buna göre Tanrı'nın cihan hâkimiyetini Türklere verdiğine ve Türk kağanının sadece Türklerin değil, tüm milletlerin kağanı olduğuna inanılırdı. Kağanlar da "Kızıl Elma" adı verilen bu ülküyü gerçekleştirmeye çalışırlardı. Türklere Kızıl Elma anlayışı, Orhun Kitabelerinde "Üstte gökyüzü, altta yağız yer, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmıştır. İnsanoğlunun üzerine de (Tengri tarafından) Türk kağanları (Bumin ve İstemi) oturtulmuştur." şeklinde ifade edilmişti.

Türk devletlerinde devletin merkezi doğuda bulunur ve kağan ülkesini buradan yönetirdi. Devletin batı kanadı ise yabgu unvanıyla kağanın kardeşlerinden biri tarafından yönetilirdi. Yabgu savaşa ve barışa karar verir, yabancı devletlerle antlaşmalar yapar, elçiler gönderip kabul edebilirdi.

Türk devletlerinde ikili teşkilat adıyla bilinen yönetim organizasyonunun temeli, Türk töresinde var olan ülüş ilkesine dayanıyordu. Dağıtma anlamına gelen üleştirme kelimesinden gelen ülüş, Türklere ülkenin hanedan üyeleri arasında paylaştırılması sistemini ifade ediyordu.

Ülüş ilkesi gereğince Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlarda ülke doğu-batı veya sağ-sol şeklinde ikiye ayrılırdı. Tahta çıkan hükümdar sağ ve soldaki önemli devlet mevkilerini yabgu, şad gibi unvanlarla anılacak olan oğulları ve kardeşleri arasında üleştirirdi. Geriye kalan görevlere ise boy beylerini tayin ederdi. Kağan; devlet görevleri için yaptığı paylaştırma işlemini orduda da yapar, askerî birliklerin başına hanedan üyeleri ve boy beyleri arasından seçtiği kişileri getirirdi.

Ülüş, eski Türk devletlerindeki protokol kuralları içinde önemli yer tutardı. Kağanın bulunduğu toy ve yemeklerde kimin nerede oturacağı, ikram edilen atın veya koyunun hangi parçasını kimin yiyeceği dahi ülüş ilkesine göre belirlenirdi. Aynı şekilde otlakların, avların ve ganimetlerin bölüşülmesinde de bu ilkeye uyulurdu. Ülüşle tespit edilen paylaşımı reddedenler ise itaatsizlikle suçlanarak cezalandırılırdı.

4. Türklere Töre

İlk ve Orta Çağlarda İç Asya'da siyasi teşekküller kurmuş olan Türkler gelişmiş bir hukuka sahipti. Devlet ve toplum hayatının düzenli bir şekilde devamını sağlayan bu hukukun temelini Türk töresi oluştururdu. Türklerde töre devletin kuruluş ve işleyiş biçimini; yol, yordam ve görenek ile halkın hayat tarzını ifade eden kapsamlı bir kavramdı. Başka bir deyişle töre hem devlet hem de toplum hayatına hâkim olan belirleyici güç idi. Töre hükümleri yazılı olmayıp nesilden nesile aktararak varlığını sürdürürdü. Türkler arasında yaygın olarak söylenen "İl gider, töre kalır." sözü de bunun bir ifadesiydi.

Türk devlet anlayışında devlet ile töre birbirinden ayrı düşünölemeyen, biri diğlerinin tamamlayıcısı olan unsurlardı. Bu durum Bilge Kağan Kitabesi'nde "Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş. Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş." sözleriyle dile getirilmişti.

Türk devletlerinde kağanlar devletin kuruluşunda veya tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak töreyi düzene koyardı. Kağan bu yolla ülkede kanun hâkimiyetini sağlayarak keyfî yönetimden kaçınmış olurdu. Devleti yönetenler gibi halkın da töreye uyma zorunluluğı vardı. Türk toplumunda töre hükümlerine karşı çıkmak kolayca göze alınabilecek, çok rastlanan bir durum değildi. Çünkü töreye aykırı davrananlar ayıplanır, toplum dışında itilir ve cezalandırılırdı.

Türk töresine göre adam öldürmek, barış zamanında kılıç çekmek, zinada bulunmak, hayvan kaçırmak, hırsızlık yapmak ve benzeri hareketler kesin olarak yasaklanmıştı. Bu suçları işleyen kişiler idam edilir, onların malları devlet hazinesine alınır ve aile fertlerinin hürriyetleri kısıtlanırdı. Hafif suçlara ise genellikle on günü aşmamak üzere hapis veya bedel ödeme cezaları verilirdi.

9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası 4.Bölüm : İç Asya'da Hayat

İslamiyet öncesi dönemde İç Asya'da yaşayan Türk topluluklarının sosyal ve ekonomik yapısı konar-göçer hayat tarzı etrafında şekillenmişti. Bu durumun başlıca nedeni Türklerin yaşadığı bozkır coğrafyasının şartlarıydı. Türklerin ana yurdu olan İç Asya büyük ölçüde bozkırlarla kaplıydı. Bozkırlar kimi yerlerde ıssız çöllere dönüşürdü. Gobi, Taklamakan, Kızilkum, Akkum ve Karakum bu çöllerin belli başlılarıydı. Orta Asya bozkırları kışları çok soğuk ve kar fırtınalı, yazları ise sıcak ve kurak geçerdi.

Bozkırın tarıma imkân vermeyen toprakları üzerinde yaşayan Türkler için en uygun ekonomik faaliyet hayvancılık idi. Yerleşik bir evi, ekecek toprağı olmayan Türkler iklim şartlarının yıl içindeki değişimini dikkate alarak sürüleriyle birlikte bir otlaktan diğerine yer değiştirirlerdi. Çin kaynaklarında geçen "mevsime bağlı olarak sürülerini takip ederler." ifadesi Türklerin bu durumunu doğrulamaktaydı. Ancak bu göçebelik tesadüflere bağlı ve başıboş bir hareketlilik değildi. Yılı kışlak, yazlak, yaylak ve güzlek adlarıyla dört mevsime ayıran Türkler mevsimine göre belli yerler arasında hareket ederlerdi.

Yaylaklar yükseltisi fazla olan, serin ve yeşil otların bulunduğu yerlerdi. Konar-göçer Türkler için buralar hayvanların beslendiğı ve savaş hazırlıklarının yapıldığı geniş alanlardı. Ancak iskân açısından asıl önemli olan kışlaklardı. Çünkü kışın sert iklim koşulları nedeniyle çadırlarda kalmak zorlaştığından daha korunaklı barınaklar tesis etmek gerekiyordu. Kışlak olarak genellikle aynı yerler kullanıldığından buralarda bazı yapılar zaten hazır hâldeydi. Bu yapılar her yıl elden geçirilir, özellikle rüzgârın devamlı estiğı taraf taş veya toprak duvarlarla kapatılırdı. Türkler, yaşanan bölgeye göre farklılıklar olmakla birlikte kışlakta beş, yazlakta bir, yaylada dört, güzlekte ise iki ay kalırlardı.

MÖ 2500-1700 yıllarına tarihlenen Afanesyevo kültür bölgesinde yapılan kazılarda av hayvanlarının yanı sıra koyun ve at kemiklerine rastlanmıştır. Bunlar bölgede yaşayan Türk kavimlerinin söz konusu hayvanları evcilleştirerek hayvan yetiştiriciliğı yapmaya başladıklarının kanıtlarıdır. Türkler yiyecek ve içeceklerini büyük ölçüde hayvanlarından sağlamışlardır. Ulaşımda hayvanlardan yararlanmış, barınakları olan çadırlarını onların yününden elde ettikleri keçeden yapmışlardır. Kendilerinde olmayan tahıl, demir vb. ihtiyaçlarını da yine sürülerinden sağladıkları ürünlerle takas etmişlerdir.

9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası 5.Bölüm : Türk Göçleri

Toplumlar zorunlu olmadıkça kendilerini nelerin beklediğini bilmedikleri yolculuklara çıkmaktan kaçınmıştır. Tarihte görülen büyük çaplı göç hareketleri de Orta Asya Türk göçlerinde olduğu gibi çok önemli nedenlerden kaynaklanmıştır. Türk göçleri genel olarak ekonomik sıkıntılar, kuraklık, nüfus artışı ve otlakların yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

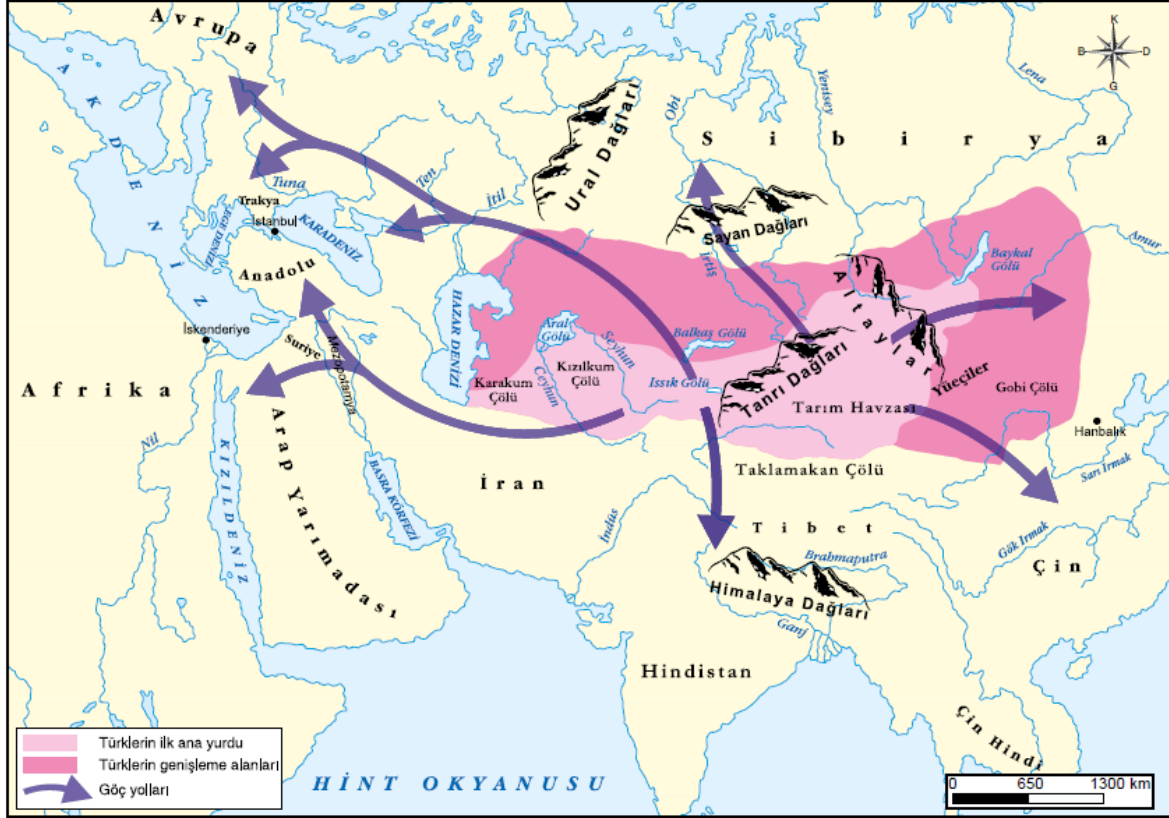
Türklerin ana yurdu olan Orta Asya şiddetli soğuklara, kar yağışlarına, sel baskınlarına, otlakları ve suları kurutan aşırı sıcaklara yol açan sert karasal iklimin etkisi altındaydı. Kurak ve soğuk mevsim şartları yut denilen salgın hastalıkları ortaya çıkararak toplu hayvan ölümlerine neden oluyordu. Örneğin Kök Türkler 627 yılında yaşanan aşırı kar yağışı nedeniyle atlarının ve koyunlarının büyük bölümünü kaybetmişlerdi. 685 yılında meydana gelen kuraklıkta da hayvanlarının dörtte üçü kırılmıştı.

Türk göçlerinin temel nedenleri arasında siyasi mücadeleler önemli yer tutuyordu. Türk boyları kendi aralarındaki mücadeleler sonucunda bölünüp zayıf düştüklerinde komşu devletlerin ve kabilelerin baskılarına maruz kalıyorlardı. Kendilerini koruyacak merkezî ve güçlü bir Türk devleti bulamayınca da topraklarından ayrılıyorlardı. Çünkü onlar sadece özgür ve bağımsız olarak yaşadıkları toprakları yurt olarak kabul ediyorlardı.

Türk göçlerinde yeni yurtlar fethetme ve yeni devletler kurma isteği de rol oynamıştır. Türkler, tarım toplumları gibi kendilerini bir bölgeye mahkûm hissetmemiş; imkânlarını arttırmak için sürekli arayış içinde olmuşlardır. Konar-göçer hayat tarzının kendilerine kazandırdığı kuvvet, cesaret ve hareketliliğin sonucu olarak da cihan hâkimiyeti ülküsünü benimsemişlerdir. Bu ülkü Türklerin adil ve eşitlikçi anlayışa dayanan Türk töresini dünyanın her yerinde yürürlüğe koyarak insanlığı barışa ve huzura kavuşturma idealinin bir sonucudur. Diğer yandan söz konusu fikrin doğmasında atın Türklere sağladığı sürat ve üstünlük duygusu da etkili olmuştur.

Göçler ve Sonuçları

Türkler yeni yurtlar bulmak amacıyla yaptıkları göçler sırasında Orta Asya içindeki başka bölgelerin yanı sıra Orta Asya dışındaki ülkelere de yöneldiler (Harita 4.6). Yakut ve Çuvaş Türkleri milattan önceki dönemlerde ana yurttan ayrılan ilk Türk toplulukları oldular. Bunlardan Yakutlar Sibirya'ya, Çuvaşlar ise Ural Dağlarının güneybatısına yerleşerek Türk inancının ve Türkçenin en eski özelliklerini devam ettirdiler. Aynı dönemde bir başka Türk topluluğu olan İskitler batıda Tuna Nehri'ne kadar yayıldılar. Ayrıca Kafkasya üzerinden Anadolu'ya, oradan da ve Suriye topraklarına girdiler. Asurlular ve Perslere karşı mücadele eden İskitler göç ettikleri yerlerde kalıcı olamadılar ve MÖ II. yüzyılda siyasi varlıklarını kaybettiler.

Harita 4.6: Orta Asya'dan yapılan göçler sırasında Türklerin izledikleri başlıca yollar

Türk topluluklarının Orta Asya içlerine ve dışına yaptıkları kitlesel göçler milattan sonraki devirlerde devam etti. Bu dönemde güneye doğru yönelen Türkler Çin'in ve Hindistan'ın kuzey kesimlerine yerleştiler. Bunlardan Tabgaçlar IV. yüzyıl ortalarına doğru Kuzey Çin topraklarını ele geçirerek güçlü bir devlet kurdularsa da kalabalık Çin toplumu içinde millî benliklerini koruyamadılar. Budizmin etkisinde kalarak Çin kültürünü benimsediler.

Ana yurtlarından ayrılan Türklerin bir bölümü de Hindistan'ın kuzey bölgelerine gelerek burada Akhunlar (Eftalitler) Devleti'ni kurdular. Kök Türklerin ve Sasanilerin baskısı altında kalan Akhunlar 557 yılında siyasi varlıklarını kaybettiler.

Türk toplulukları en büyük göç hareketlerini batı yönüne doğru gerçekleştirdi. Türkler bu göçler sırasında kuzey yolu ve orta yol adı verilen istikametleri izlediler. Bunlardan kuzey yolunu takip eden Türk toplulukları Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara, oradan da Balkanlara ve Orta Avrupa içlerine kadar ilerlediler. Türkler yolları üzerinde güçlü bir devletin bulunmaması nedeniyle batıya doğru kolayca yayıldılar. İklim özellikleri ve yer şekilleri bakımından konar-göçer yaşama uygun özellikler taşıyan bu bölgelere uyum sağlamakta da zorlanmadılar.

Kuzey yolunu takip eden Türk toplulukları yerleştikleri bölgelerde Avrupa Hun Devleti gibi güçlü devletler kurdular. Karşılaştıkları topluluklarla kültürel etkileşim içine girerek onlara atı evcilleştirmeyi, madenleri işlemeyi, besinleri saklamayı ve dokumacılığı öğrettiler. Ayrıca devlet yönetimi ve ordu teşkilatı konularında da örnek oldular. Tuna Bulgarları gibi bazı Türk toplulukları ise Hristiyanlığı benimseyip millî benliklerini kaybettiler.

Orta Asya'dan batıya doğru hareket eden Türk topluluklarından bazıları orta yol olarak bilinen Hazar Denizi'nin güneyindeki hattı izlediler. Bunlar içinden en kalabalık grubu oluşturan Oğuzlar İslamiyet'i kabul ettikten sonra İran, Irak, Suriye gibi İslam ülkelerine ve Bizans'ın elinde bulunan Anadolu'ya yöneldiler. Buralarda büyük devletler kurarak siyasi varlıklarını ve bağımsızlıklarını daha güçlü şekilde sürdürdüler. Böylece kuzey yolundan giden akrabalarının aksine millî benliklerini koruma imkânı buldular.

Orta yol üzerinden batıya doğru göç eden Türk toplulukları büyük ölçüde yerleşik hayata geçerek köyler, kasabalar ve şehirler kurdular. Tarıma elverişli toprakları işleyerek tahıl üretiminin yanında bağ bahçe tarımı yaptılar. Yerleşik hayata geçmeyip konar-göçerliğe devam eden Türk boyları ise geçimlerini hayvancılıktan sağlamaya devam ettiler.

9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası
6.Bölüm : Ordu-Millet: Türkler

Konar-göçer hayat süren Türkler büyük hayvan sürülerini en iyi şekilde beslemek için verimli otlaklar ve su kaynakları bulmak zorundaydı. Diğer kavimlerden önce elverişli yerleri bulup koruma altına almak, sürüleri amacına uygun şekilde sevk ve idare etmek onlar için hayati önemdeydi. Çünkü bozkırlar en küçük bir ihmalin veya hatanın bile büyük felaketlere yol açabileceği yerlerdi.

Türkler göçebeliğin zor şartlarının üstesinden gelebilmek amacıyla birlikte hareket ettiler. Hiç kimsenin tek başına hayatta kalamayacağı bozkır ortamında kendilerini güvende hissedebilmek için soy birliğine önem verdiler. Aralarındaki dayanışma ruhunun gereği olarak aile, sülale ve boy birliği etrafında toplandılar. Hayatın belli bir disiplin içinde devamını sağlamak, dış saldırılara karşı kendilerini savunmak ve hâkimiyet sahalarını koruyup genişletmek için de idari ve askerî teşkilatlar kurdular.

Türklerde ilk askerî teşkilat Asya Hun Hükümdarı Mete Han (MÖ 209-174) tarafından kuruldu. Onlu sistem denilen bu düzenlemeye göre ordudaki en büyük askerî birim olan 10 bin kişilik tümeni, 1000'li, 100'lü ve 10'lu birlikler izliyordu. Aynı şekilde bu birliklerin başında tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı unvanlı komutanlar vardı.

Türkler diğer kavimlerden çok daha önce ata binip onu yönetmiş, at sayesinde binlerce kilometrelik mesafeleri kısa sürede geçmiş ve geniş topraklara hükmetmişlerdi. Onlar için at aynı zamanda güçlü ve süratli bir savaş aracıydı. Asya Hun Devleti ile onu takip eden Kök Türk ve Uygur Devletlerinin orduları büyük ölçüde süvari denilen atlı birliklerden kuruluydu. Türkler bu imkânla at koşum takımlarını icat ederek kavuşmuşlardı. Üzengi ve gem bu icatların en önemlileriydi. Türk süvarisi eyerin her iki yanından sarkan üzengi sayesinde atın üzerine kolayca çıkabiliyordu. Gem ve ona bağlı dizginlerle de atı istediği yöne sevk edip gerektiğinde durdurabiliyordu.

Süvarilik için zorunlu olan pantolon, deri kemer ve potin de Türklerin icadıdır. Bütün bu gelişmeler askerlik alanında yeni bir devrin başlamasını sağlamış ve Türklerin savaşlardan zaferle çıkmasında önemli rol oynamıştı.

Türkler ata binmede olduğu kadar hızla koşan atın üzerinden öne arkaya veya sağa sola doğru isabetli ok atma konusunda da ustaydılar. Genellikle huş ağacından imal edilen Türk oklarının ucunda kemikten ya da demirden yapılmış temren denilen sivri kısım bulunurdu. Üç dilimli, düz, yivli veya çengelli şekillerde olabilen temrenlere başak da denirdi. Okun arkasına ise hedefe doğru ve dengeli şekilde gitmesini sağlayan yelek takılırdı. Türk ordularında Asya Hun Devleti Hükümdarı Mete Han'ın icadı olan ısıklı oklar da vardı. Temreninin üzerinde açılan delikler nedeniyle hedefe giderken ısıklı sesi çıkaran bu oklar genellikle işaret vermek veya hedef göstermek için kullanılırdı. Oklar sadak, okluk veya kiş adı verilen torbalarda taşınırdı. Savaşçıların omuzlarına veya kemerlerine asarak taşıdıkları okluklar atların terkisine de takılırdı.

Ok tek başına kullanılan bir silah olmayıp onun tamamlayıcısı yay idi. Yayın kavisli kısmı genellikle kayın gibi sert ve sağlam bir ağaçtan ya da boynuzdan yapılırdı. Yayın direncini arttırmak için üzerine sırim denilen ince deri parçası sarılırdı. Esnekliğini kaybetmemesi için de yüzeyi zambak tabakası ile kaplanırdı. Kiriş denilen germe kısmında ise büyükbaş hayvanların bacaklarından alınan sinirler veya hayvan bağırsağı kullanılırdı. Türkler duruma göre çok çeşitli yaylar kullanırdı. Bu yayların en etkilisi refleks yay olarak bilinen çift kavisli yaylardı.

Türk ordusunda askerlerde bulunması gereken temel özellikler disiplin, emre itaat, hızlı karar verme ve hedefi vurma idi. Türkler bu özellikleri henüz çocukluk çağlarındayken kazanmaya başlardı. Türk çocukları küçük yaşlardan itibaren koçların sırtına biner; tarla faresi, gelincik, tavşan vb. canlı hedeflere ok atmayı öğrenirdi. İlerleyen yıllarda, askerî eğitim amaçlı bu oyunlar at üzerinde devam ederdi. Türkler kalabalık gruplar hâlinde çıktıkları sürekli avlarını da bir çeşit savaş tatbikatı olarak görürdü.

Türk ordusunun savaş taktikleri süratle hareket eden süvariler üzerine kuruluydu. Süvariler savaş öncesinde düşman bölgelerine yıldırma ve yıpratma amaçlı akınlar yaparlardı. Yelme denilen keşif kollarının düzenlediği bu akınların bir amacı da bilgi toplamaktı. Uzaktan savaş taktiğine dayanan akınlarda yalnızca ok atışları yapılırdı. Ayrıca süvarilerin yeri göğü inleyen korkutucu çığlıklarıyla karşı tarafın morali çökertilmeye çalışılırdı.

Türk atlıları savaş başlayıp da düşmanla karşı karşıya geldiklerinde kılıç, gürz, mızrak gibi yakın dövüş silahları kullanırlardı. Ordunun başındaki komutan, savaşı yakın dövüşle kazanamayacağını anladığında birliklerine süratle geri çekilme emri verirdi. Karşı taraf ise bunun gerçek bir bozgun olduğunu düşünerek takibe koyulurdu.

Sahte geri çekilme sırasında Türk süvarileri at üzerinde geriye dönüp ok fırlatmaya devam ederken aynı anda sağa ve sola doğru hızla açılarak hilal şeklini alırlardı. Düşmanı kuşatacak şekilde yeterince geniş bir yay çizdikten sonra da hilalin uçlarını birleştirerek onu çember içine alırlardı. Turan taktiği adıyla bilinen bu taktik bazen de pusuya düşürme şeklinde cereyan ederdi. Bu durumda Türk süvarilerinin geri çekilişi önceden belirlenen pusu yerine kadar sürerdi. Pusu için uygun yerler genellikle dik yamaçlı derin vadiler, bataklıklar veya çöller gibi zorlu arazilerdi. Böyle bir yerde tuzağa düşen düşman durumun farkına varsa bile geri dönmeye fırsat bulamaz ve ağır bir yenilgiden kurtulamazdı.

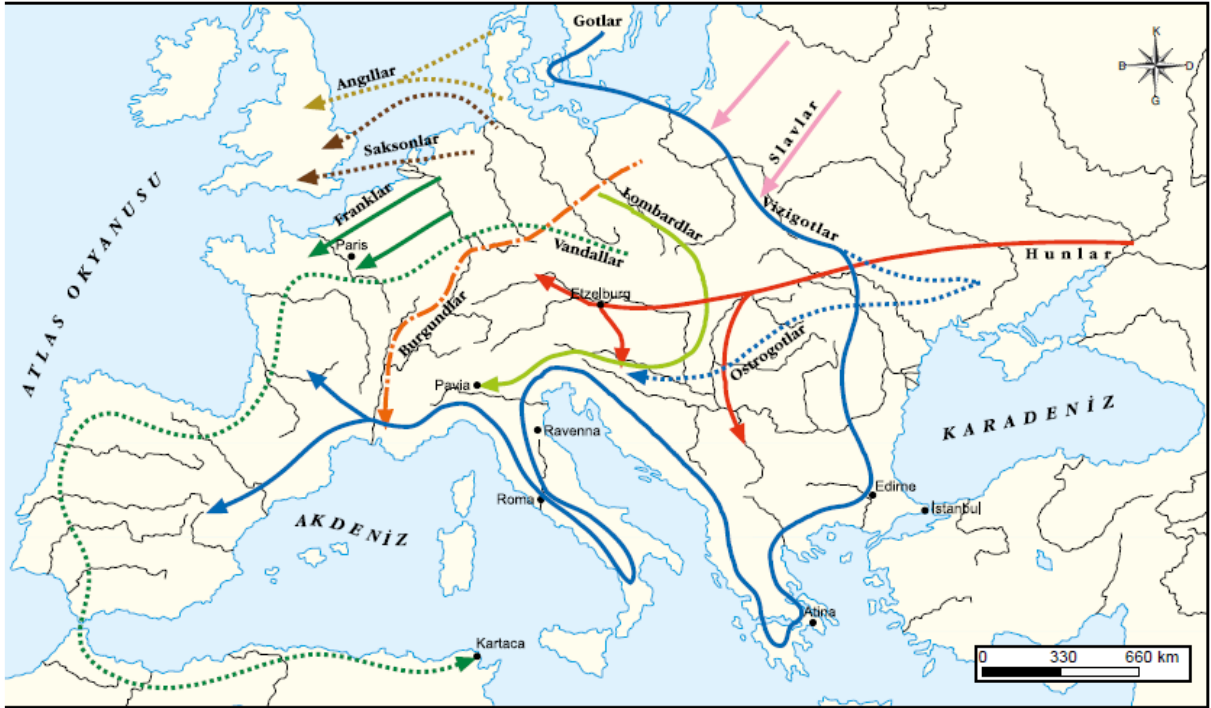
9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası
7.Bölüm : Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti

1. Kavimler Göçü

Kuzey Hun Devleti'nin 156 yılında yıkılmasından sonra Orta Asya'da yaşayan Hunların bir kısmı batıya doğru göç ederek Aral Gölü çevresine yerleştiler. Burada iki yüzyıl kadar yaşayan Kuzey Hunları başka Türk boylarının kendilerine katılmasıyla güçlendiler.

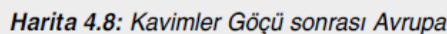
Nüfusu artan Hunlar, topraklarının yetersiz kalması üzerine Aral Gölü ile Hazar Denizi arasındaki bölgede yaşayan Alanların ülkesini ele geçirdiler. 374 yılından itibaren de hükümdarları Balamir komutasında İtil (Volga) Nehri'ni geçerek batıya doğru ilerlediler. Hunlar bu ilerleyişleri sırasında önlerine çıkan Ostrogotlar, Vizigotlar, Gepidler, Vandallar, Lombardlar ve Burgundlar gibi Germen kavimlerini Avrupa içlerine doğru sürdüler (Harita 4.7). Böylece 375 yılından itibaren Avrupa'yı etkisi altına alacak olan Kavimler Göçü'nün başlamasında rol oynadılar.

Kavimler Göçü sırasında Roma İmparatorluğu'nun toprakları Germen kavimlerinin istilasına uğradı. İstila ve yağmalar nedeniyle zayıflayan imparatorluk, 395 yılında ikiye ayrıldı. Roma İmparatorluğu'nun dağılışı 476 yılında batı kanadının yıkılmasıyla devam etti. Bu olayla birlikte Avrupa'da kendisini güvende hissetmeyen halk kitleleri ve toprak sahipleri senyör adı verilen güçlü kişilerin koruyuculuğu altına girmek zorunda kaldı. Böylece senyörlerin yaşadığı kalelerin veya şatoların çevresinde askerî birlikleri olan feodal beylikler ortaya çıkmaya başladı.

Kavimler Göçü Türk tarihini de etkiledi. Batıya doğru yer değiştiren kavimlerden boşalan Doğu Avrupa topraklarına gelen Hunlar, burada Avrupa Hun Devleti'ni kurdular. Hunlar Avrupalıları kültürel yönden etkilediler. Avrupalılar ordularını, Hun ordusunu örnek alarak yeniden düzenlediler. Atı eyerlemeyi, koşum takımları kullanmayı; pantolon, ceket ve iç çamaşırı giymeyi Hunlardan öğrendiler.

Balamir komutasındaki Hunlar 375 yılında Karadeniz'in kuzeyinden batıya doğru ilerleyerek Tuna boylarındaki Macaristan topraklarına yerleştiler (Harita 4.8). Balamir'den sonra Avrupa Hunlarının başına Uldız geçti. Uldız, kendisi gibi Germen kavimlerine karşı savaşan Batı Roma İmparatorluğu ile iyi geçinerek bu devlete karşı barışçı bir dış politika izledi. Doğu Roma İmparatorluğu'nu ise vergiye bağlayıp sürekli baskı altında tutmaya çalıştı. Onun zamanında Hun süvarileri bir yandan Balkanlar üzerinden Doğu Roma topraklarına girerken diğer yandan Kafkasya üzerinden Anadolu'ya akınlarda bulundu. Böylece Hunlar, Anadolu'ya giren ilk Türk topluluğu oldu.

www.mbsunu.com

rağmen askerî ve siyasi gücü elinde tuttu. Bleda'nın 445 yılında ölümünden sonra da tek başına Hun hükümdarı oldu.

Avrupa Hun Devleti en parlak dönemini Attila zamanında yaşadı. Attila, tahta geçer geçmez Doğu Roma İmparatorluğu ile Margus Antlaşması'nı yaptı. Bu antlaşmanın belli başlı hükümleri şunlardı:

- Doğu Roma İmparatorluğu, ülkesinden kaçan Hunlara sığınma hakkı vermeyecek, daha önce sığınmış olanları da iade edecektir.
- Doğu Roma İmparatorluğu, Hunların elinde bulunan Romalı mülteciler ve esirlerin kendisine iadesi için kişi başına sekiz altın fideye ödeyecektir.
- Doğu Roma İmparatorluğu, Hunların savaş hâlinde olduğu kavimlerle ittifak yapmayacaktır.
- İki taraf arasındaki ticari faaliyetler belirli sınır kasabalarında eşit şartlarda devam edecektir.
- Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avrupa Hun Devleti'ne ödediği vergi iki katına çıkarılacaktır.

Attila, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Margus Antlaşması şartlarını yerine getirmemesi nedeniyle bu devletin Balkanlarda bulunan topraklarına seferler düzenledi. Hun ilerleyişini durduramayan İmparator Theodosios (Teodosyos), barış istemek zorunda kaldı. 447 yılında Avrupa Hun Devleti ile Anatolios (Anatolyos) Antlaşması'nı yaparak bu devlete ödediği yıllık verginin üç katına çıkarılmasını kabul etti.

Attila, Balkanlara düzenlediği seferlerle Doğu Roma İmparatorluğu'na üstünlüğünü kabul ettirdikten sonra Batı Roma İmparatorluğu üzerine yöneldi. 451 yılında Galya Seferi'ne çıkarak Roma ordusu ile Katalan Ovası'nda karşılaştı. Ancak kesin bir sonuç alamadan ülkesine geri döndü.

Attila, bir yıl sonra Alp Dağları üzerinden İtalya'ya girerek Roma'ya doğru ilerledi. Güçlü Hun ilerleyişi karşısında çaresiz kalan Roma imparatoru, Papa I. Leon başkanlığında bir barış heyetini değerli hediyelerle birlikte Attila'ya gönderdi. Papa, Hristiyanlar adına Attila'dan Roma'yı bağışlamasını istedi. Attila Batı Roma'nın ödediği vergiyi arttıran bir antlaşma yaparak geri döndü. Böylece Doğu Roma'dan sonra Batı Roma İmparatorluğu üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiş oldu. Attila'nın Roma'ya girmekten vazgeçmesinde o günlerde bölgede hüküm süren veba salgını ve gücünü Sasaniler üzerine yapacağı sefere saklamak istemesi de etkili oldu.

Attila'nın 453 yılında ölümü üzerine Avrupa Hunlarının başına büyük oğlu İlek geçti. Ancak kardeşleri İrnek ve Dengizik onun hükümdarlığını kabul etmedi. Üç kardeş arasında başlayan taht kavgaları nedeniyle devletin iç karışıklık ortamına sürüklenmesi Hun egemenliğinden kurtulmak için fırsat bekleyen German kavimlerinin ayaklanmasına yol açtı. Ayaklanmaları bastırmaya çalışan İlek öldürülünce Hunların başına Dengizik geçti. Dengizik, devleti yeniden güçlendirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Onun ölümünden sonra siyasi varlığını koruyamayan Hunların bir bölümü Orta Asya'ya geri döndüler. Kalanlar ise İrnek yönetiminde Karadeniz'in kuzeyine doğru çekildiler. Bir süre sonra da Orta Asya'dan gelip Avrupa'ya doğru ilerleyen Avarlara katıldılar. Böylece Bulgarların ve Macarların etnik yapısını oluşturan unsurlardan biri oldular.

3. Hazarlar

Asya Hun ve Kök Türk Devletlerine bağlı olarak yağayan Hazarlar 630 yılında Volga ile Dinyester Nehirleri arasında kalan bölgeye gelerek kendi devletlerini kurdular. Hakanın ve saray halkının Museviliği kabul ettiği Hazarlar bu dine geçen tek Türk topluluğu oldular. Ayrıca  lkelerinde Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi diğer dinlere de izin verdiler.

Hazar Hakanlığı X. yüzyıl bağlarındaki Peçenek saldırılarıyla zayıfladıktan sonra 968 yılında Ruslar tarafından yıkıldı. Hazar Denizi'nin adı bu Türk topluluğundan gelmektedir. Günümüzde Kırım'ın ve Rusya'nın değiğik bölgelerinde yağayan Karaim Türklerinin kökeni de Hazarlara dayanmaktadır.

4. Macarlar

Fin-Ugor kavimlerinin Ugor koluna bağlı bir topluluk olan Macarlar, ilk zamanlarında Volga Irmağı ile Ural Dağları arasında yağadılar. IX. yüzyılın sonlarına doğru da Macaristan'a geldiler.

Macarlar, Germenlerin doğuya doğru ilerleyiğini durdurarak Balkanların Germen istilasına uğramasını ve Balkan kavimlerinin Germenleğmesini  nlediler. Bununla birlikte giderek ėiddetlenen Germen saldırılarının etkisiyle Hristiyanlığı kabul ettiler. Hristiyanlığı kabul eden Macarlar zamanla millî benliklerini yitirmiğ olsalar da Türkçe kelimeler kullanmayı sürdürdüler.

5. Peçenekler

Kök Türk Devleti'nin yönetimi altında Balkağ Gölü ile İtil Nehri arasında kalan bölgede yağayan Peçenekler, bu devletin yıkılmasından sonra batıya doğru göç ederek Karadeniz'in kuzey kıyılarına yerleğtiler.

Peçenekler, İzmir'de denizci bir beylik kurmuğ olan  aka Bey ile ittifak yaparak İstanbul'u almak üzere Bizans'a karėı harekete geçtiler. Ancak bu devletin müttefiki olan Kıpçakların ani baskınıyla siyasi varlıklarını kaybettiler.

6. Kıpçaklar (Kumanlar)

Değt-i Kıpçak (Kıpçak bozkırı) adıyla bilinen Karadeniz'in kuzeyindeki steplerde yağayan Kıpçaklar XI. yüzyıl sonlarına doğru Tuna Nehri boylarına geldiler. Bizans Devleti'yle ittifak kuran Kıpçaklar  nce Peçenekleri yendiler. Ardından Ruslar  zerine düzenledikleri akınlarla Karadeniz'e açılan ticaret yollarının kontrolünü ele geçirdiler.

Hristiyanlığı kabul ettikten sonra millî benliklerini kaybeden Kıpçakları anlatan en önemli eser "Codeks Cumanicus"tur (Codeks Kumanikus). İtalyanlar ve Almanlar tarafından XIV. yüzyılda derlenen eser Latin, Fars ve Kuman dillerini içeren bir sözlüktür. Ayrıca Kıpçak Türkçesine ait dil bilgisi kurallarıyla ilgili bilgiler de vermektedir.

7. Oğuzlar (Uzlar)

Kök Türk ve Uygur Devletlerine bağlı olarak yağayan Oğuzlar, bu devletlerin yıkılmasından sonra batıya doğru göç ederek Seyhun Nehri boylarına yerleğtiler. X. yüzyılın ilk yarısında da Aral Gölü çevresinde merkezi Yeni-kent olmak üzere Oğuz Yabgu Devleti'ni kurdular.

Oğuz Yabgu Devleti'nin yıkılışından sonra Oğuzların bir bölümü Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara doğru göç ettiler. Bu Oğuz toplulukları Romanya'nın Dobruca bölgesine yerleşerek günümüzde bu yörede yaşamakta olan Gagavuzların atalarını oluşturdular. Aral Gölü çevresinde kalan Oğuzlar ise İslamiyet'i kabul ederek Maverâünnehir ve İran üzerinden Anadolu, Irak ve Suriye'ye geldiler. Başta Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı olmak üzere önemli devletler ve beylikler kurdular. Ayrıca Anadolu'nun Türk vatanı hâline gelmesinde ve Türk-İslam kültürünün batıya doğru yayılmasında rol oynadılar.

8. Sabirler (Sibirler-Sabarlar)

Asya Hun Devleti'nin yönetimi altında bulunan Sabirler, bu devletin yıkılışından sonra Ural Dağları ile Altay Dağları arasında kalan bölgeye yerleştiler. 576 yılındaki Bizans saldırısıyla siyasi varlıklarını kaybeden Sabirler ileride kurulacak olan Hazar Devleti'nin ana kitlesini oluşturdular. XVII. yüzyılda da günümüzde Sibiryâ adıyla bilinen bölgeye yerleştiler.

9. Türgeşler (Türgişler)

Kök Türklere bağlı olarak Çu ve Talas Irmakları çevresinde yaşayan Türgeşler 717 yılında Sulu Kağan öncülüğünde bağımsızlıklarını kazandılar. Yerleşik yaşama geçen ikinci Türk boyu olan Türgeşler hükümdarları adına para bastıran ilk Türk topluluğu oldular. Maverâünnehir'i ele geçirmek isteyen Emevilere karşı mücadele ederek Türklerin Arap egemenliğine girmesini önlediler. 766 yılında ise Karlukların saldırıları sonucunda siyasi varlıklarını kaybettiler.

10. Kırgızlar

Asya Hun Devleti zamanında Tanrı Dağlarının kuzeyinde yaşayan Kırgızlar, Kök Türk Devleti'nin kurulmasından sonra bu devletin yönetimi altına girdiler. Kırgızlar 840 yılında Uygur Devleti'ne son verip Ötüken'e hâkim olarak kendi devletlerini kurdular. 1207 yılında da Moğolların saldırısına uğrayarak siyasi varlıklarını kaybettiler. Zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Kırgızların bu alandaki en önemli eseri dünyanın en uzun destanı sayılan "Manas Destanı"dır.

11. Karluklar

Kök Türk Devleti'ne bağlı olarak Altay Dağları'nın batısında yaşayan Karluklar, 744 yılında Uygurlar ve Basmillerle birleşerek Kök Türk Devleti'ne son verdiler. Karluklar 751 yılında Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı'nda Arapları destekleyerek Çin'in yenilmesinde etkili oldular. Karahanlılar Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan Karluklar Orta Asya'da İslamiyet'i kabul eden ilk Türk topluluğu olarak tarihe geçtiler.

12. Başkırtlar

Kıpçak Türklerinden gelen Başkırtlar, Ural Dağlarının kuzey ve doğu kesimlerindeki topraklarda yaşayan bir Türk topluluğudur. Başkırt Türkleri XIII. yüzyıl başlarında Moğol egemenliğine girdikten sonra İslamiyet'i kabul etmiştir. Bölgenin Rus işgaline uğramasından sonra bu devlete bağlanan Başkırtlar, günümüzde Rusya Federasyonu içindeki başşehri Ufa olan Başkortostan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.

9.Sınıf Tarih Konu Özetleri

4.Ünite : İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası 9.Bölüm : Türkler ve Komşuları

İç Asya'da kurulan Türk devletleri komşularıyla siyasi, askerî ve ekonomik ilişkiler sürdürmüşlerdi. Çin'in yanı sıra İran'daki Sasaniler ve batıdaki Bizans İmparatorluğu İslam öncesi dönemden itibaren Türklerin ilişkide bulunduğu başlıca devletlerdi.

Türklerin komşularıyla ilişkilerinde belirleyici olan temel unsur konar-göçer hayat tarzıydı. Geçimini hayvancılıkla sağlayan ve sürülerine daha verimli otlaklar bulabilmek için sürekli arayış içinde olan Türk topluluklarının temel amacı hâkimiyet sahalarını genişletmekti. Diğer yandan Türkler yerleşik hayat süren komşularının ürettikleri ürünlere ihtiyaç duyuyor, kendi ürettiklerini de onlara satıyorlardı.

Konar-göçerler yerleşikler tarafından üretilen ürünler içinde en fazla tahıla ihtiyaç duyarlardı. Buna karşılık yerleşiklerin de konar-göçerlerin sağladığı at, et, kürk gibi mallara ve kölelere ihtiyaçları vardı. İki taraf arasındaki bu karşılıklı mecburiyetler konar-göçerlerle yerleşikler arasında bazen çatışmaya bazen de uzlaşma ve iş birliğine neden oluyordu. Bu dönemde Türk toplulukları genellikle mal değiş tokuşu yöntemiyle ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorlardı. Türkler alışverişlerinde takas usulünün yanı sıra satır denilen disk şeklindeki gümüş paraları ve komşu ülkelerin paralarını da kullanıyorlardı.

Türk devletlerinin kendilerinde olmayı başkalarından temin etmede en fazla ilişkide bulundukları devlet Çin idi. Türklerin Çinliler ile ticari ilişkileri ağırlıklı olarak sınır boylarında kurulan serbest ticaret pazarlarında gerçekleşiyordu. Çin imparatorunun izniyle Çinlilerin Türk sınırına yakın şehirlerinde kurulan bu ticaret pazarlarının ilki Asya Hun hükümdarı Mete Han zamanında kuruldu.

MÖ 201 yılında Çin üzerine büyük bir sefer düzenleyen Mete Han, bu seferi sırasında Çin'i fethetme fırsatı yakaladı. Ancak sayıca az olan Türklerin kalabalık Çinlilerle karışık millî benliklerini kaybedeceğine düşünerek Çin'i yıllık vergiye bağlamakla yetindi.

Mete Han MÖ 198 yılında yaptığı başka bir antlaşmayla Hunlar ile Çinliler arasındaki ilk resmî ticaret ilişkilerini başlattı. Sınır şehirlerindeki pazarlarda yürüyen bu ticaret sırasında Türkler Çinlilere canlı hayvan, hayvansal gıdalar, at, deri, kürk ve silah satıyorlardı. Buna karşılık onlardan ipekli kumaşlar, takı malzemeleri, porselen türü kap kacaklar, piring ve diğer hububatlar satın alıyorlardı.

Asya Hunları gibi Avrupa Hunları da serbest ticaret pazarlarına önem vermişti. Bu amaçla Avrupa Hun hükümdarı Attila, Bizans İmparatorluğu ile yaptığı Margus Antlaşması'nda iki ülke arasındaki serbest ticaretin sınır kasabalarında devamını öngören bir maddeye yer vermişti.

Türklerin kendilerinde olmayan mallara ulaşmalarında sınır ticaretinin yanında akınlar da önemli rol oynuyordu. Bu akınların amacı toprak kazanmak değil, konar-göçerlikte üretilmesi mümkün olmayan ihtiyaç maddelerini elde etmektir. Çinliler ise kendilerini açlık tehlikesiyle karşı

karşıya bırakan Hun akınlarını durdurabilmek için Çin Seddi adıyla tanınan dünyanın en büyük savunma hattını inşa etmişlerdi. Seddin gerisine de mahkûmlardan oluşturdukları askerî kolonileri yerleştirmişlerdi.

Türk-Çin ilişkileri Asya Hun Devleti Dönemi'nde olduğu gibi Kök Türkler Dönemi'nde de devam etti. Dış politikalarını büyük ölçüde ticari ilişkilerine göre belirleyen Kök Türkler, 593 yılında Çin imparatoruna elçiler göndererek ondan Çin Seddi boyunca ticaret yapabilmek için pazar yerleri göstermesini istediler. Kök Türkler, Kapgan Kağan Dönemi'nde Çin ile siyasi ilişkiler de kurdular. Kapgan Kağan, Çin'in düşmanı olan Kitanları yenerek bu devlete yardım etti. Karşılığında da Çin imparatoriçesinden Çin'de esir tutulan Türklerin geri verilmesini istedi. Onunla 1.250 ton tohumluk darı, 3.000 tarım aleti ve 5.000 ton demir göndermesi konusunda bir antlaşma yaptı. Ayrıca sınır boylarındaki kasabalarda serbest pazar yerleri kurularak iki taraf arasındaki ticaretin güvenle yapılabilmesi için önlemler aldı.

Türk devletleri hâkimiyetleri altında tuttıkları topraklarda ticareti canlandırmak amacıyla Çin dışında Sasani ve Bizans devletleriyle de antlaşmalar yapıyorlardı. Türklerin bu devletlerle olan siyasi ve ticari ilişkilerinde İpek Yolu'nun önemli bir yeri vardı. Bu nedenle Türk devletleri, kazançlı bir ticarete konu olan İpek Yolu'nu kontrol altında tutmaya önem vermiş ve bunu dış politikalarının temel amaçlarından biri hâline getirmişlerdi.

Türkler İpek Yolu'na hâkim olma mücadelesinde ilk olarak Çinlilerle karşı karşıya geldiler. Asya Hun Devleti Dönemi'nde Çinliler çeşitli propagandalarla Hunları parçaladılar. Büyük bir orduyla İpek Yolu üzerindeki Hun topraklarına girerek çok sayıda hayvanı ganimet olarak aldılar.

Türkler, Hunların zayıflamasıyla birlikte kaybettikleri İpek Yolu hâkimiyetini Kök Türk Devleti Dönemi'nde yeniden kurdular. Bu dönemde Kök Türk hükümdarı Bilge Kağan, Çin ile ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla imparatora kıymetli atlar gönderdi. Çin İmparatoru da bunun karşılığında Shuo-fang'da serbest ticaret pazarı kurulmasına izin verdi. Ayrıca Kök Türklere her yıl üç yüz bin bağ ipek göndermeyi kabul etti.

Türk devletlerinin İpek Yolu nedeniyle ilişkide bulunduğu devletlerden bir diğeri İran'daki Sasaniler idi. Türk-İran ilişkileri Kök Türkler Dönemi'nde yoğunlaştı. Bu dönemde İstemi Yabgu İran'daki Sasanilerle anlaşarak ipek transit ticaretini elinde tutan Akhunlar Devleti'ne son verdi. Böylece daha önce Akhunlara bağlı olarak yaşayan ve kervan ticaretiyle uğraşan Soğdlar Kök Türklerin hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Kök Türklerin İpek Yolu ticaretini kontrol etmesi ipek üretimi ve ticaretinde söz sahibi olan İranlıların istediği bir durum değildi. Bu nedenle Sasani imparatoru Soğdlu tüccarların İran topraklarından geçmesini yasakladı. Daha ileri giderek İstemi Yabgu'nun gönderdiği elçilik heyetinin getirdiği ipekleri elçilerin gözü önünde yaktırdı. İkinci elçilik heyetindekileri de gizlice zehirleterek öldürttü. Bunun üzerine Sasaniler ile anlaşma ihtimalinin kalmadığını gören İstemi Yabgu, Bizans ile yakınlaşma siyaseti izledi. Onun amacı doğu-batı ticaretinde İran'ı devre dışı bırakarak Orta Asya'yı Bizans'a bağlayan İpek Yolu'nun kuzey hattını açmaktı. İstemi Yabgu bunu gerçekleştirmek için 567 yılında Soğdlu bir ipek tüccarı olan Maniakh'ı bir Kök Türk elçilik heyetinin başında İstanbul'a gönderdi. Heyetle görüşen Bizans imparatoru Sasanilere karşı Kök Türklerle askerî ve ticari nitelikli bir ittifak antlaşması yaparak Zemarkhos adındaki elçisini Kök Türklere göndererek bu ittifakı pekiştirdi.

kavşak noktasındaydı. Buraya Sibirya'dan hayvan kürkleri, bal, bal mumu; Bizans'tan çeşitli sanat ürünleri ile altın ve gümüş ziynet eşyaları; Çin, Hindistan ve Türkistan'dan ise ipek ve baharatlar ile başka kıymetli mallar getirilirdi. İtil, Sarkel, Semender gibi Hazar şehirleri bu bölgenin en canlı ticaret merkezleriydi. Hazarlar, yönetimleri altındaki kavimlerden genellikle aynı vergiler toplarlardı. Devletin bir diğer gelir kaynağı, ülkeden geçen yollar üzerindeki transit ticaretten alınan gümrük ve gelir vergileriydi.

Hazarların siyasi ve ticari alanda en yoğun ilişkide bulunduğu devlet Bizans İmparatorluğu idi. Sasani-Bizans mücadelesinde Bizans'ı destekleyen Hazar Hakanlığı sınırlarını genişleterek VIII ve IX. yüzyıllar boyunca Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri oldu. Tarihe "Hazar Barış Çağı" adıyla geçen bu dönemde Hazarlar çeşitli milletlerden tüccarların ülkelerinde serbestçe dolaşmalarına izin verdiler. Diğer yandan ticaret yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla önemli yerlerde müstahkem kaleler inşa ettiler.

Hazar Barış Çağı'nda sağlanan güven ortamının etkisiyle tüccarlar ve zanaatkârlar Hazar şehirlerine yerleşirken halkın refah seviyesi de yükseldi. Ayrıca farklı dinlerden tüccarlarla kurulan ticari ilişkiler sonucunda Hazarlar arasında Müslümanlık Hristiyanlık ve Musevilik dinleri yayıldı.